

7

SYMPOSIUM 30 JAAR KUNSTLICHT
KUNSTGESCHIEDENIS &
INTERDISCIPLINARITEIT:

KIEZEN^{OF} DELEN?

EEN VERSLAG VAN EEN DISCUSSIE
OVER GRENZEN EN GEMENE DELERS

NAAR AANLEIDING VAN HAAR DERTIGJARIG BESTAAN HIELD *KUNSTLICHT* OP VRIJDAG 27 NOVEMBER JL. EEN JUBILEUMSYMPOSIUM GETITELD *KUNSTGESCHIEDENIS EN INTERDISCIPLINARITEIT: KIEZEN OF DELEN?* ONDER LEIDING VAN KITTY ZIJLMANS EN MET TOEGEWIJDE INZET VAN ERIC JAN SLUIJTER, HEIDI DE MARE EN NORBERT MIDDELKOOP (PANEL 1) EN ROB ZWIJNENBERG, RONALD DE BOER EN CHRIS STOLWIJK (PANEL 2) BEVOND HET PUBLIEK ZICH TEMIDDEN VAN EEN LEVENDIGE DISCUSSIE OVER KUNST, KRUISBESTUIVINGEN, GRENZEN, GEMENE DELERS, SAMENWERKINGSVERBANDEN TUSSEN DISCIPLINES EN DE MANIEREN WAAROP DE WETENSCHAPPELIJKE EN MUSEALE WERELD ELKAAR KUNNEN AANVULLEN - EEN DISCUSSIE DIE VOORTDUURT. DIT VERSLAG BIEDT AANKNOPINGSPUNTEN VOOR VERDERE EXPLORATIES.

tekst: Stefan de Graaf / fotografie: Edwin Deen

Marieke Jooren, hoofdredacteur van *Kunstlicht*, opent het symposium met een resumé van dertig jaar *Kunstlicht*: vanaf het prille begin in 1980, langs doelstellingen, metamorfosen, de (recente) digitalisering, tot en met *Kunstlicht* zoals we het nu kennen.¹ Het tijdschrift kende verschillende gedaanten, die aan de hand van een overzicht van covers zichtbaar wordt gemaakt. Maar deze variëteit blijkt een kleurrijk omhulsel van wat een solide basis is gebleken: niet alleen is de doelstelling onveranderd gebleven, ook zijn deze doelstellingen door dertig jaar vrijwillige en enthousiaste inzet van auteurs, vormgevers, redactieleden en kunstenaars altijd gehaald, zodat met gepaste trots kan worden geconcludeerd: 'Dun of dik, met grote of kleine redactie, met of zonder kleur op de voorkant, ... *Kunstlicht* verschijnt altijd!'

En dan de primeur. *Kunstlicht* zal binnenkort overal en altijd raadpleegbaar zijn, want het tijdschrift wordt digitaal ontsloten via de websites van de Universiteitsbibliotheek van de Vrije Universiteit en van *Kunstlicht*.² Daarmee wordt de wetenschappelijke doelstelling van *Kunstlicht* nog eens onderstreept: bevorderen van onderzoek en het toegankelijk maken van de resultaten daarvan. 'We hopen dat u allemaal gelukkig zult worden van dit archief', aldus Jooren.

Nog in de weer met de draadloze microfoon en versterking, stapt Kitty Zijlmans het podium op: 'Ik voel me een beetje een cyborg met versterking op de heup'. Over hybriditeit gesproken. Zijlmans, sinds 2000 hoogleraar Moderne Kunstgeschiedenis aan de Universiteit van Leiden, vraagt allereerst een 'denderend applaus' voor dertig jaar *Kunstlicht*, wetende hoeveel werk het is een tijdschrift in de lucht te houden, 'laat staan een tijdschrift dat naast de toenemende studiedruk veel tijd vergt van studenten en van hoge kwaliteit is ... en petje af voor het digitale archief, want daar zullen we straks allemaal dankbaar gebruik van gaan maken', voegt ze eraan toe.

Ter verkenning geeft Zijlmans enkele definitieën met betrekking tot interdisciplinariteit. Wat verstaat men eigenlijk onder interdisciplinariteit? Is het iets wat zich 'tussen de disciplines bevindt', of – en misschien tegelijkertijd – het 'samen-gaan van disciplines'? Als je ergens tussen zit, kan het zijn dat je dingen verbindt, maar bestaat dan ook niet de kans dat je ergens tussen valt? Betekent interdisciplinariteit niet hoofdzakelijk het ontwikkelen van een nieuwe taal? Veronderstelt interdisciplinariteit een niet-hiërarchische indeling van de disciplines of zijn er wel degelijk hoofddisciplines aan te wijzen, die gevoed worden door subdisciplines? Of gaat het primair over het samenbrengen van mensen uit verschillende disciplines? Houdt de betekenis van de term overigens niet nauw verband met de positie van waaruit interdisciplinariteit bekeken wordt en vorm krijgt? Namelijk de universitaire wereld, de museale wereld, en – last but not least – de

MODERATOR

Kitty Zijlmans

hoogleraar Kunstgeschiedenis
(Universiteit Leiden)

SPREKERS:

Ronald de Boer

promovendus Kunstgeschiedenis (VU)

Heidi de Mare

universitair docent Beeldwetenschappen
(Amsterdam University College en VU)

Norbert Middelkoop

conservator
Amsterdams Historisch Museum

Eric Jan Sluiter

hoogleraar Kunstgeschiedenis (UvA)

Chris Stolwijk

hoofd onderzoek Van Gogh Museum

Robert Zwijnenberg

hoogleraar Kunsttheorie (Universiteit
Leiden), directeur Arts & Genomics
Centre

Eric Jan Sluijter

Kunstgeschiedenis is interdisciplinair

Hedendaagse aandacht voor interdisciplinariteit is te prijzen, onder voorwaarde dat een heldere vraagstelling en afbakening van het thema de grondslag vormt én dat het onderzoek verricht wordt vanuit ‘sterke’ disciplines. De kunstgeschiedenis kan alleen functioneren met behulp van andere disciplines en is daarmee van nature al interdisciplinair. Een nastrevenswaardig voorbeeld is de kunsthistoricus Michael Baxandall, die uiteenlopende disciplines integreert binnen een kunsthistorisch kader.

Norbert Middelkoop

Samenwerking tussen universiteiten en musea

De museale en wetenschappelijke wereld zijn verre familieleden van dezelfde kunsthistorische stam. Zijn zij misschien van elkaar vervreemd geraakt, terwijl ze elkaar hard nodig hebben? In zekere zin speelt de academische wereld een cruciale rol in deze wisselwerking, door het bieden van talentvolle stagiaires, die leergierig zijn en een onstillbare honger hebben naar praktijkervaring. Deze – veelal incidentele – samenwerking zou geïntensiveerd mogen worden door initiatieven van begin tot eind gezamenlijk vorm te geven.³

kunstenaar, niet als object van studie, maar als actieve kennisinstantie. Deze drie posities worden vertegenwoordigd door de verschillende sprekers.

Om de vraag te kunnen beantwoorden wat interdisciplinariteit voor de kunstgeschiedenis kan inhouden en welke mogelijkheden maar ook barrières dit ‘inter’ biedt, wordt allereerst de vraag gesteld of kunstgeschiedenis met recht een discipline genoemd kan worden. En hoe kan kunstgeschiedenis zich verhouden tot enerzijds andere disciplines binnen de academische wereld en anderzijds de museale wereld? Wanneer is interdisciplinariteit meer dan de som der delen?

Eric Jan Sluijter, Heidi de Mare en Norbert Middelkoop laten zien dat de vraag naar interdisciplinariteit vanuit verschillende posities en vakgebieden relevantie heeft, zowel vanuit een theoretische als pragmatische houding. Interdisciplinariteit, zo stelt Heidi de Mare, is een *mogelijk* perspectief onder voorwaarde dat de terminologie binnen een discipline op orde is. Want *binnen* disciplines – laat staan *tussen* disciplines – blijkt het spreken van dezelfde ‘taal’ niet zonder meer een gegeven. Weten we dus waar we het over hebben als we interdisciplinair gaan?

Wanneer gevraagd wordt naar het (specifieke) object van onderzoek van de kunstgeschiedenis, dan blijkt paradoxaal genoeg dat interdisciplinariteit verband houdt met het afbakenen van het eigen vakgebied. De panelleden geven aan dat het ‘visuele artefact’ centraal staat en dat kunstgeschiedenis hiermee begint en eindigt. Daar is de kunstgeschiedenis goed in, dat zal ze moeten blijven volhouden. De cirkel is rond, of – bij nader inzien – *lijkt* rond wanneer vanuit het publiek Reinout Rutte (stedenbouwhistoricus) de vraag stelt met welke disciplines de kunstgeschiedenis zou willen samenwerken. De discussie krijgt een pragmatische wending. Vanuit het oogpunt van conservator Middelkoop is kennis vanuit diverse vakgebieden nodig om kunstvoorwerpen te voorzien van een context. Hiertoe komen intensieve samenwerkingsverbanden tot stand met personen vanuit verschillende disciplines, zoals bijvoorbeeld de stadsarcheoloog en de kunsthistoricus. Het museuminstituut moet dergelijke relaties koesteren en niet overlaten aan individuele belangen en relaties van een specifieke medewerker.

Zijlmans brengt onderscheid aan tussen twee vormen van interdisciplinariteit, namelijk een niet-hiërarchische vorm van interdisciplinariteit, waarbij het in de eerste plaats gaat om een gelijkwaardige samenwerking, en een hiërarchische vorm van interdisciplinariteit, waarbij hulpwetenschappen worden ingezet vanuit een kunsthistorische context en vraagstelling. ‘In hoeverre laat je je in zo’n niet-hiërarchische vorm van samenwerking gaan, hoe open is de opstelling, en kan er sprake zijn van een synthese, die al dan niet duurzaam

blijkt? Kortom: in hoeverre is een gelijkwaardige en niet-hiërarchische vorm van interdisciplinariteit wenselijk?

Vanuit het publiek wordt door Joris van Gastel (opgeleid als kunsthistoricus én als psycholoog) de nadelen van een dergelijk interdisciplinair perspectief aan de orde gesteld. Voor de wetenschapper blijkt het vaak lastig om interdisciplinair onderzoek toegankelijk te maken voor de doelgroep van de 'eigen' discipline. Waar publiceer je zulke onderzoeksresultaten en wie leest het? Een terugkerend probleem bij discussies over en voornemens tot interdisciplinariteit is dan ook dat de scheiding en instandhouding van disciplines evenwijdig loopt met de scheiding van doelgroepen en lezerspubliek.

Een eenduidige conclusie over wat interdisciplinariteit *is* of *zou moeten zijn* in relatie tot kunstgeschiedenis is niet gemakkelijk te geven en zal ook niet vruchtbaar zijn zolang er geen antwoord is gegeven op de volgende vragen: hoe kan de term gedefinieerd worden ten opzichte van andere termen zoals multidisciplinariteit en zelfs transdisciplinariteit? Hoe wordt interdisciplinair onderzoek vormgegeven vanuit verschillende posities en vakgebieden? Is interdisciplinair onderzoek kenmerkend voor de huidige tijd?

Zijlmans daagt de panelleden Rob Zwijnenberg, Ronald de Boer en Chris Stolwijk uit hun visie op de begrippen interdisciplinariteit en multidisciplinariteit toe te lichten. Is onderzoek dat vanuit de kunstgeschiedenis vertrekt en waarbij verschillende disciplines worden ingezet om antwoord te geven op een (kunsthistorische) vraagstelling werkelijk interdisciplinair, of moet men hier over multidisciplinariteit spreken?

Zwijnenberg legt uit dat spreken over deze terminologie samenhangt met het eerder aangehaalde verschil tussen de museale en de academische beoefening van de kunstgeschiedenis. Inter- of multidisciplinariteit heeft verschillende betekenissen binnen de wereld van het museum, de universiteit en de kunst. Ook verschillen de opvattingen afhankelijk van de periode waarnaar men onderzoek doet. Zo kunnen kunsthistorici die zich bezighouden met hedendaagse kunst volgens Zwijnenberg niet voorbijgaan aan de – ook door De Boer aangehaalde – actuele ontwikkelingen van commercialisering, technologisering en globalisering, die invloed hebben op alle facetten van de maatschappij, waaronder kunst. Het integreren van deze context binnen het onderzoek geldt als opdracht voor de kunstgeschiedenis in het bijzonder en de geesteswetenschappen in het algemeen, een integratie die misschien voorbij het begrip interdisciplinariteit gaat.

Op welke manier wordt vormgegeven aan interdisciplinair onderzoek? En hoe stel je een vraag die het vertrekpunt vormt voor interdisciplinair onderzoek? Vanuit het publiek wordt antwoord gegeven door Freek Schmidt (architectuurhistoricus): 'Interdisciplinair onderzoek begint bij onge disciplineerd te zijn.' De wens om tot een interessante vraag

Heidi de Mare

Van kunstgeschiedenis naar beeldwetenschap

Over het algemeen is interdisciplinariteit binnen de geesteswetenschappen een amorf mengsel van veelduidige termen waarbij het kunstwerk slechts middel is om een statement uit te dragen. Kunstgeschiedenis is – of zou moeten zijn – de discipline van het geoefend kijken, met oog voor detail en kennis van het beeld. Kunstgeschiedenis kan pas een waardevolle uitwisseling van kennis met andere disciplines aangaan als ze deze kerntaak serieus neemt en haar idioom nauwkeurig hanteert.

Rob Zwijnenberg

Levenswetenschappen, biokunst en kunstgeschiedenis

De biokunst biedt de kunsthistoricus de kans – voorbij noties van interdisciplinariteit – de rol op zich te nemen van de nieuwe academische intellectueel, die naast kennis van de kunsthistorie ook op de hoogte moet zijn van kwetsieuze thema's binnen bètawetenschap, zoals *tissue-engineering*, bio-ethiek en klonen. Biokunstenaren dagen de kunsthistoricus uit om de 'verloren positie van de geesteswetenschappen' weer te versterken met een actieve rol in het maatschappelijke en publieke debat over de levenswetenschappen.

Ronald de Boer

Interculturele vormen van kunst en cultuur

De noodzaak van interdisciplinair kunstwetenschappelijk onderzoek moet worden bevorderd vanwege de technologisering en mondialisering die hun sporen achterlaten in allerlei vormen van kunst en manieren van presentatie. Voorbeelden hiervan zijn nieuwe vormen van kunst en cultuur waarbij diverse elementen uit uiteenlopende culturen worden verenigd. Voor onderzoek naar deze hybride fenomenen is een creatieve geest nodig en bovendien de bereidheid om de wereld steeds op nieuwe manieren te bekijken.

Chris Stolwijk

Interdisciplinariteit binnen musea

Interdisciplinariteit is binnen het Van Gogh Museum eerder regel dan uitzondering. Onderzoeksprogramma's zoals het brievenproject en het onderzoek naar Van Goghs atelierpraktijk laten zien dat door uiteenlopende disciplines, waaronder de natuurwetenschap, de kunstgeschiedenis, de meteorologie en de wiskunde, wordt samengewerkt om tot een rijkere duiding van Van Goghs werk te komen.

te komen vanuit een nieuwsgierige en creatieve houding – dat wil zeggen: zonder vragen op voorhand uit te sluiten – wordt in diverse bewoordingen door het panel geuit. De museale traditie echter, vertelt Chris Stolwijk, kent een ander tijdsbestek waarin dit (experimenteel) vragenstellen mogelijk is, simpelweg doordat het museum een publieke instelling is en concrete doelen binnen een bepaald tijdsbestek behaald moeten worden. Terugkomend op de stelling van Middelkoop is op dit gebied wat betreft samenwerking tussen de museale en universitaire wereld allicht terrein te winnen.

In toenemende mate tonen kunsthistorici interesse voor andere wetenschapsgebieden zoals de bètawetenschappen, en wordt deze expertise en kennis geïncorporeerd binnen het eigen onderzoek. Maar is deze interesse wederzijds? Vanuit het publiek wordt door Robert Verhoogt (kunsthistoricus en jurist) de vraag gesteld in hoeverre kunsthistorici en geesteswetenschappers worden ingeschakeld bij interdisciplinaire projecten buiten hun eigen discipline. Met enige voorzichtigheid wordt gesteld dat deze 'richting' nauwelijks aanwezig is, wat deels te wijten is aan de 'verloren positie van de geesteswetenschap'. Zo stelt Zwijnenberg dat 'de geesteswetenschappen er voor zullen moeten zorgen dat ze onderdeel gaan uitmaken van het maatschappelijk debat dat momenteel gedomineerd wordt door de natuur- en levenswetenschappen'. Hoe? Zwijnenberg legt uit dat geesteswetenschappers uiteraard niet op directe wijze kunnen deelnemen aan het onderzoek van natuurwetenschappers, maar ze kunnen wél reflecteren op de uitkomsten. De geesteswetenschappen zijn normatief van aard en kunnen daardoor voorzien in de behoefte, die volgens Zwijnenberg leeft bij de natuurwetenschappers, om de enorme kloof tussen de natuur- en levenswetenschappen én het publiek te overbruggen. Een niet te onderschatten rol. Daarmee kan ze mogelijk antwoord geven op vragen die we ons allemaal wel eens stellen: vragen over de toekomst van de mensheid, gentechnologie, commercialisering en globalisering.

- 1 De doelstelling van *Kunstlicht* in het kort: het bevorderen van kennisverwerving en -overdracht met betrekking tot kunstgeschiedenis en verwante disciplines.
- 2 Nummers van *Kunstlicht* zullen met een vertraging van twee jaar digitaal ontsloten worden. Website Universiteitsbibliotheek van de Vrije Universiteit: www.uvu.vu.nl; website *Kunstlicht*: www.tijdschrift-kunstlicht.nl. Het digitaliseringsproject van *Kunstlicht* is mogelijk gemaakt door de Universiteitsbibliotheek van de Vrije Universiteit. Met speciale dank aan Remter Hofstede en Elise Dijkstra voor de uitvoering van het project.
- 3 Norbert Middelkoop werd op het laatste moment bereid gevonden bij te dragen aan het symposium als vervanging van Frits Scholten. Zijn bijdrage was derhalve bijna *a prima vista*.